



Rūta Janonienė

„Sapiegų Švč. Mergelė Marija“ – Vilniaus globėja

1662 m. į Maskvos armijos nusiaubtą Vilnių grįžusios Šv. Mykolo vienuolyno bernardinės rado išplėstą bažnyčią, nuniokotas celes, išžudytas mieste likusias seseris. Tačiau ne tik jų vienuolynas, bet ir visas anksčiau klestėjęs puošnus miestas buvo tapęs griuvėsiais. Netrukus imta atstatinėti ir iš naujo puošti šventovę bei jos altorius, o bene pirmiausia – tvarkyti sužalotą, bet išlikusį Švč. Mergelės Marijos su kūdikėliu paveikslą, dar gerokai prieš karą laikytą stebuklingu. Galime tik įsivaizduoti, kaip aidint chore vienuolių giedamos litanijos žodžiams, tapytojas baugščiai žvelgė į švelnų Dievo Motinos veidą, boluojantį iš apanglėjusio paveikslo. Ne veltui vėliau apie šį atvaizdą atnaujinimą imta pasakoti kaip apie paslaptingą, vien dailininko sugebėjimais nepaaiškinamą, bendrą žmogaus ir Dievo kūrybos rezultatą.

Netrukus prie šio paveikslo vėl rinkosi pamaldūs miestiečiai, o po kelerių metų garsas apie jį jau buvo taip plačiai pasklidęs, kad buvo nutarta sukviesti oficialią, Vilniaus vyskupo patvirtintą, komisiją žmonių pasakojamiems stebuklams ištirti. Apie patirtas malones pasakojo daugybė liudytojų: amatininkas Pranciškus nepajudinęs mėšlungio sutrauktos rankos, neturtingos miestietės ir ponios, pagimdžiusios negyvus kūdikius, vargšė našlė, dėl duonos kėsnių pri-versta imtis būrėjos amato, gydytojams nežinomos negalios ištiktas

« Leonas Tarasevičius, *Stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios*. XVII a. pabaiga. Vario raižinys. Krokuvos kapucinų vienuolyno archyvas

bernardinų vienuolyne šaltkalviu dirbantis jaunuolis, moterys, vyrai, net jėzuitų naujokas, kenčiantis kaltūno sukeltus skausmus, skalbėja, paslydusi ant akmens ir įkritusi į patvinusią Vilnelę, išsiblaškęs šeimininkė, stačia galva įpuolusi į šulinį, mūrininkas Steponas, tinkuodamas Šv. Mykolo bažnyčios skliautus nukritęs nuo paskliautės ant altoriaus laiptelių. Visiems čia suminėtiems žmonėms ir daugeliui kitų nelaimės ištiktųjų nenutiko nieko bloga, nes jie arba jų artimieji su viltim ir pasitikėjimu pažvelgė į maloningą Švč. Mergelės Marijos veidą. Prie jos altoriaus bernardinų bažnyčioje už suteiktas malones dėkotiėjo pilies tarnas Petras Gramatovskis ir pilies raštininkas Špinski, auksakalys Aleksandras su savo vaiku, Vilniaus dekanas prelatas Kristupas Pšecavskis, Vilniaus kanauninkas kun. Andriejus Osovskis ir Sereikiškių gyventojas, kurio šunį apkandžiojo pasiutęs paršelis, o šuo užpuolė jį patį.

Šiuo metu Vilniaus arkikatedroje saugomas Švč. Mergelės Marijos su Kūdikieliu atvaizdas iš Sapiegų funduotos Vilniaus bernardinų Šv. Mykolo bažnyčios (neretai vadinamas „Sapiegų Madona“) yra svarbus miesto religinio ir kultūrinio gyvenimo istorijos tyrimams tiek dėl savo išskirtinės sakralinės reikšmės (ilgą laiką tai buvo garbiausias stebuklingu laikomas paveikslas Vilniuje), tiek dėl su juo susijusių rašytinių šaltinių gausos. Remiantis šiais šaltiniais, visų pirma 1671 m. Vilniuje išleista stebuklų knyga „Dangiškasis lobynas“ ir platesniu rankraštiniu stebuklų sąrašu, apimančiu 1662–1771 m. laikotarpį¹, taip pat paveikslų karūnavimo iškilmių (1750) aprašymais, galima aptarti stebuklingojo paveikslų vaidmenį XVII–XVIII a. miesto kasdieniame gyvenime: nustatyti didžiausio atvaizdo populiarumą ir jo „įtakos“ silpnėjimo laikotarpius, apibūdinti prie jo

¹ *Skarbnica Niebieska zdawna y temi czasy iasney otwarta przy obrazie Bogarodzice Maryey Panny w Kościele Michała Świętego w Wilnie Paniek Zakonnych Zakonu Franciszka Świętego Fundacyi Sapieżyńskiej, codziennemi, iawnemi autentycznemi, cudami ubogacona [...] w Wilnie, 1671.*

² *Compendium albo zbiór niektórych Cudów, Darów, Lask y Dobrodziejstw doznanych przy cudownym obrazie Panny Przenays. Panny Czystey a Niepokalaney Mariei w Kościele Ś[więtego] Michała Archanioła od dawnego czasu będącym. Spisany w Wilnie A. 1662 d. 29 Sept., Krokuvas kapucinų archyvas, S–98.*

patirtų malonių pobūdį, per tai, savo ruožtu, apčiuopiant skaudžiausias to meto miestiečius slėgusias problemas ir rūpesčius. Pagal paties paveikslą bei viso miesto istorijos faktus galima išskirti keturis „Sapiegų Švč. Mergelės Marijos“ „veikimo“ mieste laikotarpius:

1) laikotarpis nuo paveikslų „atsiradimo“ iki 1655 m. karo su Maskva, kurio metu sudegė pirmoji stebuklų knyga. Apie jį kalbėti galima su didelėmis išlygomis, nes žinoma tik po karo (1662 09 29) iš atminties aprašyta jų santrauka, kurioje minima 12 stebuklų (2 iš jų įvykę prieš paveikslų pakabinimą Šv. Mykolo bažnyčios altoriuje);

2) laikotarpis po karo iki vyskupo pavedimu sukvistos komisijos stebuklams tirti darbo pabaigos (1662–1669 m., galima atskirai išskirti komisijos darbo laiką). Šiuo laikotarpiu užfiksuota virš 70 stebuklų³: 7 buvo įrašyti į stebuklų knygą iki komisijos darbo pradžios, 56 stebuklus, įvykusius įvairiu metu, išpažino liudytojai (pačios seserys bernardinės ir pasauliečiai) komisijai, susirinkusiai bernardinų vienuolyne (1669 11 10)⁴, 6 patirtas malones tą pačią dieną paliudijo su tyrimu susiję aukščiausio rango dvasininkai: komisijai vadovavęs vyskupas Mikalojus Slupskis, tyrimo iniciatorė – bernardinų Šv. Mykolo vienuolyno vyresnioji Konstancija Sokolinskaitė bei 4 bernardinai (Vilniaus konvento pamokslininkas bei Kauno konvento), vienas, 1669 m. gruodžio mėn. įvykęs stebuklas, papildomai

³ Bet kokia stebuklų statistika, žinoma, yra labai sąlyginė. Neretai tą patį stebuklą patirdavo du žmonės (nelaimės ištiktas ir jį prie paveikslų paaukojęs) ar dar didesnė žmonių grupė, be to, ne kartą liudytojai pažymi, kad patirdavo malones „daug kartų“, „dažnai“, „kiek tik kartų šaukėsi“ ir pan.

⁴ 1671 m. išspausdintoje stebuklų knygoje yra paskelbti 57 komisijai paliudyti stebuklai, tačiau atidžiai juos peržiūrėjus paaiškėjo, kad vienas yra per klaidą aprašytas du kartus. Spausdinta stebuklų knyga, kaip galima spręsti iš Sokolinskaitės įvado, buvo sumanyta kaip Vilniaus vienuolyno bernardinų *votas*, padėkos už patirtas malones ženklas, taip pat svarbiausių paveikslų stebuklingumą patvirtinančių dokumentų publikacija. Natūralu, kad pirmiausia joje buvo aprašyta stebuklus tyrusios komisijos darbo eiga, paskelbtas vyskupo Aleksandro Sapiegos išduotas atvaizdo stebuklingumo patvirtinimo raštas, surašyti pačių bernardinų bei jas globojusių bernardinų paliudyti stebuklai. Beje, tai, kad komisijai paliudyti įvykiai buvo atsitikę įvairiu metu iki 1669 m., tačiau iki tyrimo pradžios nebuvo įrašyti į stebuklų knygą, rodo, kad anaipol ne visi tokie atvejai būdavo iš karto aprašomi – reikėjo papildomo akstino, kad praeities įvykiuose būtų įžvelgtas maloningas Dievo veikimas.

įrašytas rengiant knygą publikavimui⁵. Visi šie pirmojo ir antrojo laikotarpio stebuklai buvo atspausdinti „Dangiškajame lobyne“, tačiau stebuklai, žodžiu paliudyti komisijai ir, matyt, suregistruoti ant atskirų lapų, nebuvo įrašyti į rankraštinę stebuklų knygą;

3) laikotarpis po oficialaus paveiklo pripažinimo stebuklingu (1670 03 13) iki jo karūnavimo (1750 09 08). Tai pats intensyviausias paveiklo „veikimo“ laikotarpis, gausus įvairiausių stebuklų liudijimų, ypač pirmaisiais metais po paveiklo paskelbimo stebuklingu: 1670 m. užrašyti 32 stebuklai, 1671 m. – 63, 1672 m. – 35, 1673 m. – 32, 1674 m. – 30. Vėliau prie paveiklo gaunamų malonių intensyvumas laipsniškai mažėja, nors iki XVIII a. pabaigos kasmet jų būdavo paliudijama po keliolika kasmet, tik paskutiniaisiais amžiaus metais sumažėja iki 1–2 per metus⁶. XVIII a. pirmoje pusėje užrašytų stebuklų skaičius gerokai mažėja;

4) laikotarpis po paveiklo karūnavimo iškilmių iki paskutinio užrašyto stebuklo – 1771 m. Per šiuos 20 metų užrašyta tik 12 stebuklų.

Kiek stebuklų yra nutikę Vilniaus gyventojams, tiksliai pasakyti sunku – užrašant ne visada nurodyta stebuklą patyrusio žmogaus pavardė ar gyvenamoji vieta, kartais sunku nustatyti ir jo luomą. Kalbant apie stebuklus patyrusius bajorus ir didikus, kurie tik tam tikrais sezonais gyveno mieste, tik retai iš konteksto pavyksta nustatyti stebuklo vietą. Abejonių nekyla tada, kai kalbama apie Vilniaus konventų vienuolius, kitus Vilniaus dvasininkus ar pareigūnus ir miesto piliečius arba iš pasakojimo yra aišku, kad stebuklas nutiko mieste. Kaip pavyzdį galima pateikti keletą skaičių. Iš 12 stebuklų,

⁵ Knygos pabaigoje, tarsi „baigiamajame žodyje“, dar yra paminėtas vienas 1670 m. stebuklas ir du ankstesni (apie 1662 m. įvykį), bet į nuoseklų ciklą neįrašyti stebuklai. Visi vėlesni stebuklai žinomi tik iš rankraštinės knygos. Iš įrašo šiame rankraštyje (p. 89) galima spręsti, kad ir 1670–1672 m. stebuklai buvo rengiami spaudai, tačiau ši publikacija yra nežinoma.

⁶ Įdomu, kad nuo 1693 m., kuriais užrašytas vienas stebuklas, nėra įrašų iki 1697 m. Galbūt tam galėjo turėti įtakos ir 1694 m. balandžio 15 d. Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio paskelbta Lietuvos etmono Kazimiero Pauliaus Sapiegos ekskomunika ir dėl to kilęs konfliktas tarp vyskupo bei bernardinų (*Vilniaus miesto istorijos dokumentai*, Vilnius, 2003, p. 166). Stebuklų vėl nežymiai padaugėja 1699 m. (užrašyti 6), galbūt dėl tais metais Vilniuje siautusio maro ir bado.

įvykusių prieš 1655 m., 11 neabejotinai vyko Vilniuje, o vieno vieta nenurodyta, tačiau kadangi stebuklą patyrė vienuolis bernardinai, jis tikrai susijęs su Vilniaus konventu. Beje, dauguma (10) šio laikotarpio stebuklų yra tiesiogiai susiję su bernardiniais ir bernardinėmis, tik 2 patyrė pasauliečiai. Iš 202 1662–1672 m. užrašytų stebuklų⁷ su Vilniaus gyventojais yra susiję ne mažiau kaip 123. Iš jų iki 1670 m. nutiko 42 (22 paliudijo vienuolės bernardinės, 20 – pasauliečiai), o per tris metus po paveiklo paskelbimo stebuklingu (1670–1672) – 81 (62 pasauliečiams, 19 įvairiems dvasininkams, iš jų tik 6 – bernardinų vienuoliams ir vienuolėms)⁸.

Dažnai stebuklingi išgijimai ar kiti įstabūs įvykiai nutikdavo tiesiog Šv. Mykolo bažnyčioje, prieš stebuklingąjį atvaizdą. Pavyzdžiui, 1670 m. kovo 5 d. labai sergantį žmogų keturi vyrai atnešė į Šv. Mykolo bažnyčią ir padėjo ant laiptelių prieš paveikslą, kur jis dejuodamas šaukė iš skausmo, maldaudamas Švč. Mergelės jį gelbėti. Kitiems už jį meldžiantis, vyras atsistojo ir išėjo iš bažnyčios pats, tik laikydamasis už parankės vienam iš jį atlydėjusių draugų; ponia Ona Modzelevska, Vilniaus pilietė, 13 metų sirgusi kaltūnu, dėl kurio keliavo prie šventųjų paveikslų ir į Žyrovčius, ir į Bycenį, tačiau nepasveikusi, tais pačiais metais Šv. Mykolo bažnyčioje mišių metu pasiaukėjo Švč. Mergelėi Marijai ir nusikirpo kaltūną be jokio skausmo ir pasveiko; 1671 m. viena neturtinga moteris penkias dienas mirštanti vaiką atnešė prie stebuklingojo paveiklo, o išėjo iš bažnyčios su gyvu ir sveiku⁹. Tokių pavyzdžių būtų galima pateikti ir daugiau. Paprastai bažnyčioje įvykusių stebuklų liudytojais būdavo daug žmonių, kurie pasakodami apie regėtą stebuklą kartu platino garsą apie patį paveikslą.

⁷ Mindaugas Paknys straipsnyje „Kasdienybės istorija LDK stebuklų aprašymuose“ (*Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai*, sud. D. Klajumienė, (ser. *Vilniaus dailės akademijos darbai*, Dailė, Nr. 31), Vilnius, 2003, p. 85–94) mini tik 57 prie Šv. Mykolo bažnyčios Dievo Motinos paveiklo užrašytus stebuklus, tačiau jis atsižvelgė tik į 1669 m. komisijos darbo metu paliudytus stebuklingus įvykius, publikuotus 1671 m. stebuklų knygoje.

⁸ Šis skaičiavimas, žinoma, yra labai sąlyginis, nes turimi omenyje tik tie stebuklai, kurių vieta yra nurodyta arba suprantama iš konteksto.

⁹ *Compendium*, p. 25, 31, 54.

Pagal stebuklų pobūdį juos sąlyginai galima suskirstyti į kelias didesnes grupes.

I. Stebuklai, susiję su paties atvaizdo „prisistatymu“, savo nepaprastumo parodymu.

Pačiu pirmuoju tokio pobūdžio stebuklu galima laikyti atvaizdo legendoje užfiksuotą pasakojimą, kaip dar bernardinų vienuolyno koridoriuje kabėjęs paveikslas prabilo besimeldžiančiam vienuoliui, prašydamas daugiau pagarbos. Taip pat paveikslo stebuklingumą liudija ir jo dangiškomis galiomis tikėti ragina dailininko, taisyusio paveikslą prieš pernešant jį į Šv. Mykolo bažnyčios altorių, negalėjimas pertapyti Marijos veido¹⁰. Tam pačiam tipui galime priskirti ir spausdintos stebuklų knygos pabaigoje paminėtus stebuklus: kaip dailininkas 1662 m. taisydamas paveikslą jautė nepaaiškinamą baimę ir galėdavo dirbti tik po to, kai vienuolės atgiedodavo šv. Mišias apie Švč. Mergelės Nekaltąjį Prasidėjimą ir sukalbėdavo litaniją, arba kaip šio tapytojo darbo metu viena 60 metų pasaulietė, atėidavusi pasimelsti prie paveikslo, visad jausdavo malonų lyg baltų lelijų aromatą. Prie panašaus pobūdžio stebuklų galėtume priskirti ne kartą minimus „labai gražios mergelės, tokios, kokia yra šiame paveiksle“ pasirodymus sapne ar regėjimuose, kalbėjimus su žmonėmis, raginimus jai pasiaukoti ir pan. Ne kartą tikinčiųjų matyti Švč. Mergelės Marijos veido „atsimainymai“ iš linksmo į pikta, iš gražaus į pajuodusį taip pat pažadina tikėjimą atvaizdo (ar greičiau per atvaizdą veikiančio Dievo) galia, taip pat paskatina tikintįjį maldai ir nuodėmių išpažinimui. Pavyzdžiui, 1671 m. „vienas garbus vyriškos lyties asmuo, labai pamaldus šiam paveiksliui, kuris gyvendamas Vilniuje buvo įpratęs lankytis rytinėse mišiose, vykstančiose prie stebuklingojo paveikslo altoriaus, Vilniaus Mažesniųjų brolių observantų konvento kustodui t. Steponui Romanovičiui išpažino, kad kai tik žiūri į paveikslą, visad patiria didelį gailę už nuodėmes ir dėl vidinės paguodos negali sulaikyti ašarų. Daug tiek dvasininkų, tiek pasauliečių patiria, kad

¹⁰ *Skarbnica Niebieska*; prieš 1655 m. įvykusių stebuklų aprašymo pradžia.

¹¹ *Compendium*, p. 44.

be deramos pagarbos atėjus prie paveikslo, pamačius [Marijos] veido žavumą, tuoj pat pabunda karštas pamaldumas“¹¹ arba kitą kartą tais pačiais metais „keletas garbių žmonių paliudijo, kad matė didelį to paveikslo pasikeitimą – ypač viena ponia iš garbios šeimos vienam kunigui ir vienuolyno vyresniajai pasakojo, kad tris kartus matė rūstų veidą“, bet atlikus išpažintį daugiau tokio pasikeitimo nematė, atvirkščiai, žvelgdama į malonų veidą patirdavo daug sielos paguodos¹². Kai kada tokie „atsimainymai“ perspėja apie gresiančias nelaimes arba apie netinkamą žmonių elgesį. Yra aprašyta tokių stebuklų, kurių tikslu galima būtų laikyti katalikų tikėjimo apskritai (ir konkrečiai katalikų puoselėjamo Švč. Mergelės Marijos kulto) apgynimą: „1629 m. rugpjūčio mėnesį, kai liuteronai amatininkai dirbo prie didžiojo altoriaus ir mažiau rodė pagarbos šiam paveiksliui [...], panelė zakristijonė, kaip įprasta apžiūrinėdama bažnyčią, ir kai tik norėjo priklaupiti prieš Švč. Mergelės paveikslą, pastebėjo, kad visas atvaizdas juodas. Supratusi, kad kažkuris iš eretikų padarė piktadarybę, pradėjo labai pergyventi. Jai parklupus ir meldžiantis atvaizdas ėmė savo tobulumą atgauti. Kai apie tai pranešė vyresniajai, tą paveikslą dėl didesnės pagarbos užtiesalais uždengė ir taip uždengtas liko, kol buvo pastatytas altorius“¹³; 1671 m., kai dalyvaujant Vilniaus dekanui prelatui kun. Pšeclavskiui, kai kurie bažnyčioje buvę „kalvinų sektos asmenys“ kažką nederama kalbėjo apie paveikslą, jis „persimainė iš gražaus į rūstų ir turėjo kalvinai nusileisti“¹⁴. Patys žinomiausi, daug kartų vėlesnėse knygelėse apie Sapiegų Dievo Motiną perspausdinti yra du „veido atsimainymo“ stebuklai, įvykę paeiliui 1654 ir 1655 m.: vieną kartą, maskvėnų armijai artinantis prie Vilniaus, linksmas Marijos veidas nuramino prie paveikslo besimeldusias vienuoles, kad kol kas miestui negresia joks pavojus, kitą kartą persimainęs į rūstų ir pikta veidas davė ženklą, kad reikia kuo skubiau palikti miestą ir gelbėtis nuo tikėjimo priešų¹⁵. Pastarieji du stebuklai labai glaudžiai siejami su antros grupės įvykiais (apie juos žr. toliau).

¹² *Ibid.*, p. 43.

¹³ *Skarbnica Niebieska*; antras stebuklas iš ciklo prieš 1655 m.

¹⁴ *Compendium*, p. 44.

¹⁵ *Skarbnica Niebieska*; apie stebuklingojo Švč. Mergelės paveikslo atsimainymą.

II. Stebuklai, susiję su Šv. Mykolo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno bei viso miesto globa.

Dažnai mieste kildavę lokaliniai ar plačiau paplintantys gaisrai buvo viena iš skaudžiausių miesto nelaimių XVII–XVIII a. Atrodo, kad XVII–XVIII a. pirmoje pusėje ištikti gaisro vilniečiai, visų pirma pačios vienuolės bernardinės, nuolat šaukdavosi Sapiegų Švč. Mergelės Marijos pagalbos. Apie ankstyviausią 1610 m. gaisrą stebuklų knygoje įrašų nėra, tačiau jo metu patirta Švč. Mergelės pagalba minima kituose šaltiniuose. Šio gaisro liudytojas italas, vėliau spalvingai aprašęs jį vienoje knygoje, stebėjosi: „Tėvų pranciškonų konventualų bažnyčia ir tėvų observantų bei Šv. Klaros vienuolių bažnyčios, nutolusios viena nuo kitos per pusę mylios, apsuptos liepsnų, sklindančių nuo kitų degančių namų, išliko ugnies nepaliestos; šių [vienuolynų] broliai turėjo juos palikti dėl didelio karščio, kurį skleidė netoliese įsiplieskusios liepsnos, taip pasielgė ir minėtos neturtingosios vienuolės, kurios, matydamos ugnį, apimančią sodo aptvarą, kuris buvo medinis, visos persigandusios ir apimtos baimės, susibūrę draugėn, vadovaujamos jų tėvo nuodėmklausio, atėjo ant kalvų, kur jau buvome mes, ir liko čia, kupinos didelio nuolankumo bei pamaldumo, kartu su kitais žvelgdamos į didelį gaisrą; ir buvo galima patikėti, kad maldomis [jos] apgynė nuo šio gaisro ir apsugojo savo celes, konventą ir bažnyčią, kuri, atrodė, daugybės liepsnų apsupta sudegs kartu su kitomis“¹⁶. Savo ruožtu Vilniaus bernardinų vienuolyno kronikoje pažymėta, kad minėtą malonę bernardinės išmeldė per stebuklingąjį savo bažnyčios paveikslą¹⁷.

Aprašant kitą neįtikėtiną bažnyčios ir vienuolyno išgelbėjimą nuo ugnies 1630 m., stebuklų knygoje minima, kad didžiųjų Vilniaus gaisrų metu kunigai, vienuolės ir vienuoliai, taip pat pasauliečiai ne

¹⁶ A. Cilli, *Historia delle sollevationi notabili sequire in Polonia gl'anni del Signore 1606, 1607 e 1608. E dell'ationi Heroiche e memorabili imprese fatte in Moscovia dall'Invittissimo Sigismondo III Re del Gran Regno di Pollonia e de Svetti, Gotti e Vandali Re Hereditario. Historia di Moscovia* [...], Pistoia, 1627, p. 114–115.

¹⁷ *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae 1453–1656*, Krokuvos bernardinų archyvas, sign. M–25, l. 275.

kartą matydavę virš Šv. Mykolo bažnyčios pasirodžiusius šv. Mykolą ir šv. Pranciškų, o tą kartą „pasirodė kažin kokia nepaprasto gražumo Mergelė vienam kunigui, buvusiam netoli Šv. Mykolo bažnyčios, ir sako jam: eik pats, tėve, į bažnyčią ir gelbėk ją, nes yra ten vienoje vietoje vėjo užneštas degantis nuodėgulis, jeigu jo neužgesinsi, ir tai bažnyčiai kils pavojus. Nuvedė jį tada ta Mergelė į tą vietą ir atrado ugnį, kaip jam sakė. Užgesinęs, klausė tos Mergelės, kuri jį atvedė ir tą ugnį parodė, kuo ji vardu ir tada ji, neatsakiusi nieko daugiau, tik kad yra šios vietos ir bažnyčios Globėja, iškart pranyko. Tada iš karto tas kunigas suprato, jog tai pati Švč. Mergelė pasirodė ir apie tą ugnį pranešė, prisiminęs jos žodžius ir ypatingą grožį, kartu ir toje bažnyčioje buvusį jos paveikslą, kuris tuo metu labai garsėjo įvairiais stebuklais“¹⁸. Bene didžiausiu iš tokio pobūdžio stebuklu laikytas paveikslo išlikimas per 1655–1661 m. karą ir jo metu mieste siautusį gaisrą. Pasak tuometinės vienuolyno vyresniosios Sokolinskaitės, „nuostabias tas dalykas, kad Vilniuje buvo tiek daug Švč. Mergelės paveikslų įvairiose bažnyčiose, prie kurių pasiaukojantys žmonės patirdavo daug gero, tačiau iš jų neišliko joks paveikslas, išskyrus mūsų Šv. Mykolo bažnyčioje savo vietoje ir buvo visada, net ir priešų laikais, bažnyčioje, bet niekas jo nei niokojo, nei degino“¹⁹. Tačiau ne tik vienuolės šaukdavosi savo globėjos pagalbos gaisrų metu. Štai 1670 m. spalio mėn. vienas Vilniaus pilietis paliudijo, kad netoli jo namų užsidegus vienam pastatui jis šaukėsi Švč. Mergelės Marijos iš Šv. Mykolo bažnyčios pagalbos ir ugnis ėmė rimti; tą patį mėnesį vienuolyno tarnai paliudijo, kad mieste kilus gaisrui daugelis žmonių Švč. Mergelės užtarimu patyrė tą malonę, kad ugnis nebesiplėtė“²⁰.

Nors, kaip jau minėta, XVIII a. stebuklų, patirtų Sapiegų Dievo Motinos užtarimu, mažėja, vis dėlto jos buvo šaukiamasi visų didžiųjų Vilniaus gaisrų metu.

1706 m. gegužės 18 d. gaisras, kilęs netoli Šv. Mikalojaus bažnyčios, nusiaubė didelę miesto dalį, ypač nukentėjo Didžioji gatvė, sudegė rotušė. „Šiam gaisrui plečiantis net iki Šv. Mykolo bažny-

¹⁸ Ibid.; 7-as stebuklas prieš 1655 m.

¹⁹ *Skarbica Niebieska*; apie stebuklingojo Švč. Mergelės paveikslo atsimaitymą.

²⁰ *Compendium*, p. 33.

čios, – rašoma stebuklų knygoje, – garbingosios panelės [bernardinės, – R. J.] kartu su susirinkusiais pasauliečiais prieš Švč. Mergelės altorių giedojo ir maldavo užtarimo – didelis stebuklas, – ten, kur prie vienuolyno tankiausia medinių namų, ten nurimo ugnis, o vienas tame vienuolyne buvęs asmuo matė pačią Dievo Motiną, taip pat ir garbingosios panelės matė ją aptemusią paveiksle, ir kai norėjo išnešti paveikslą iš bažnyčios, jokių būdu negalėjo [jo] pajudinti, lyg pati Dievo Motina būtų davusi ženklą, kad šią vietą ypatingai globoja²¹. Įdomu, kad labai panašiai šis gaisras aprašomas ir Aušros Vartų Marijos stebuklų knygoje, tik čia priešingai – du karmelitai nejausdami jokio sunkumo pernešė paveikslą iš vartų į bažnyčią, tuomet ugnis atlyžo, o „Švč. Motina kai kurių maldingų asmenų buvo regėta su didžiu spindesiu stovinti“ ant karmelitų bažnyčios²².

Kitas didelis miesto gaisras prasidėjo 1737 m. birželio 2 d., Viešpaties Žengimo į dangų aštuondienio metu, sekmadienį, 11 val., netoli Karališkųjų malūnų. Kadangi vėjas nešė ugnį link bernardinų vienuolyno, vienuolės išbėgusios į lauką šaukėsi Švč. Mergelės Marijos pagalbos, tuomet ugnis netikėtai pasuko į Didžiąją gatvę; nuplėšus stogą ir išardžius artimiausius, matyt, medinius pastatėlius, didesnės žalos vienuolynui nepadaryta. Įvykio stebuklingumą dar labiau išryškina detalė – daug liudytojų esą matė „nuostabaus grožio ir baltumo balandį, kuris, ugniai artėjant prie Šv. Mykolo bažnyčios, suko virš jos ratu, vėliau nutūpė ant bažnyčios stogo, o vėliau nuskrido link rotušės ir Aušros Vartų. Nors sudegė beveik trečdalis miesto, išliko ta dalis, kur skrido balandis“²³. Kitą dieną po gaisro ir vėliau į bažnyčią su votais ateidavę daug įvairiausio luomo žmonių, bajorų. Vyriausiojo tribunolo teisėjų ir agentų, prelatų, daugybė abiejų lyčių miestiečių, kurie dėkojo už gaisro metu patirtas malones.

Sakoma, kad patys baisiausi XVIII a. Vilniaus gaisrai siautėjo 1748 m. birželio 11 d. ir 1749 m. birželio 8 d. – pirmasis jų vėl kilo Užupyje, vėliau persimetė į kairįjį Vilnelės krantą ir Latako gatvę

²¹ Ibid., p. 198.

²² V. Ališauskas, T. Račiūnaitė, *Aušros Vartai: Vadovas*, Vilnius, 2003, p. 43.

²³ Ibid., p. 227–228.

kilo į Didžiąją gatvę, kitas išsiplėtė nuo Aušros Vartų iki rotušės²⁴. Nors ir tų gaisrų metu Šv. Mykolo bažnyčia nenukentėjo, tačiau stebuklų knygoje apie juos nebeužsimenama (apskritai paskutinis stebuklas prieš paveikslo karūnavimo iškilmes yra užrašytas 1745 m.). Gali būti, kad ankstesnio gaisro metu matytas į Aušros Vartų pusę nuskridęs balandis buvo tikrai pranašingas ženklas – garsas apie čia kabėjusio Dievo Motinos paveikslo stebuklus vis labiau stelbė Šv. Mykolo bažnyčios paveikslo šlovę.

III. Stebuklai, susiję su žmonių sveikata ir kitais reikalais.

Vis dėlto XVII a. Sapiegų Švč. Mergelė Marija tikrai buvo didžiausia ir uoliausia vilniečių guodėja. Remiantis įrašais stebuklų knygoje, galima teigti, kad vien 1662–1672 m. daugiau negu 120 vilniečių savo patirtas malones ar Dievo gailestingumą priskyrė šio atvaizdo stebuklams. Maždaug ketvirtadalis jų paliudyta pačių bernardinų ar bernardinų, dešimtadalis – kitų ordinų vienuolių ar kunigų, o 85 (t. y. apie 71%) – pasauliečių. Verta dar priminti, kad daugiausia vienuolių paliudytų stebuklų aprašyta 1662–1670 m., t. y. iki oficialaus paveikslo pripažinimo stebuklingu, o vėliau gerokai padidėjo pasauliečių liudijimų skaičius, taip pat dažniau prie šio paveikslo ėmė melstis diecezieniai kunigai ar kitų ordinų vienuoliai ir vienuolės (pvz., 1673 m. net trys benediktinių vienuolės iš Šv. Kotrynos vienuolyno paliudijo stebuklingai pasveikę Šv. Mykolo bažnyčios Švč. Mergelės Marijos užtarimu)²⁵. Bandant suskaičiuoti stebuklus, nutikusius pasauliečiams vyrams, moterims ir vaikams, pastebėta, kad vyrai ir moterys patirdavo maždaug vienodai malonių, vaikai – šiek tiek mažiau. Pavyzdžiui, 1670 m. iš pasauliečių minimi 6 vyrai, 6 moterys ir 5 vaikai, 1671 m. – 13 vyrų, 11 moterų, 7 vaikai ir vienas stebuklas patirtas grupės žmonių.

Pagal malonės „pobūdį“ vilniečių asmeniškai patirtus stebuklus galima suskirstyti į dar smulkesnius pogrupius. Stebuklingų išgyjimų

²⁴ *Vilniaus miesto istorijos skaitiniai*, Vilnius, 2001, p. 239.

²⁵ Garsą apie prie paveikslo gaunamas malones padėjo skleisti ir spausdinta stebuklų knyga, platinta ne tik bernardinų, bet ir Vilniaus jėzuitų (jų spaustuvėje ji ir išleista), taip pat paveikslo raizginiai („popieriniai paveikslėliai“), ne kartą minimi XVII a. stebuklų aprašymuose.

iš sunkios ligos ar išgelbėjimų nelaimingų atsitikimų metu paliudyta daugiausia. Neretai paliudyti netgi prikėlimo iš numirusių atvejai. Kiti pasitaikantys stebuklų tipai – piktųjų dvasių išvayimas, netikėta pagalba įvairiuose reikaluose ir buitiniuose rūpesčiuose, pamestų daiktų sugrąžinimas.

Galima pateikti keletą būdingiausių pavyzdžių. Pavyzdžiui, vienas kailiadirbys Užupyje taip sunkiai susirgo, kad penktą dieną sudarė testamentą. Tai išgirdęs, vienas kunigas paaukoko jį Švč. Mergelės paveikslui ir iš karto tą pačią dieną ligonis ėmė geriau jaustis, ir niekam nesitikint labai greitai pasveiko. Kai po kelių dienų pamatęs jį sveiką kunigas paklausė, kurią dieną pasijuto geriau, išgirdęs atsakymą iš karto susivokė, kad sveikata pasitaisė būtent tą dieną, kurią buvo paaukotas. 1670 m. gegužės 15 d. vilnietė paliudijo, kad vienos stačiatikės vaikas iš aukštai nukrito ant mūro, o nuo mūro įkrito į rūšį, todėl apmirė. Kai kaimynė ragino motiną paaukoti vaiką Švč. Mergelės paveikslui, šioji liepusi jai pačiai taip ir padaryti. Kaimynė atbėgusi į bažnyčią vaiką paaukoko, o grįžusi namo rado jį sėdintį gyvą ir sveiką¹⁶. 1670 m. spalio 20 d. Vilniaus pilietė ponja Morta prisiekusi paliudijo, kad Dievui leidus 20 metų buvo apsėsta velnio, tačiau išgirdusi apie stebuklingąjį paveikslą prie jo pasiaukoko Švč. Mergelei Marijai ir iš karto tapo laisva¹⁷. 1671 m. ponas Lisieviskis, Jo Didenybės karaliaus sekretorius, mirtinai sirgdamas buvo paaukotas stebuklingajam paveikslui Vilniaus bernardinų konvento kustodo ir bernardinų vyresniosios, taip pat ir pats pasiaukoko. Netrukus jis ėmė sveikti ir atsigavęs pasiuntė jėzuitą kunigą, kuris jį buvo jau mirčiai parengęs, į Šv. Mykolo bažnyčią paaukoti šv. Mišių ir atiduoti votą – septynetą papuošalų iš rubinų¹⁸. Tais pačiais metais viena siuvėja Vilniuje pagimdė negyvą vaiką, kurį paaukoko Švč. Mergelei Marijai prie Šv. Mykolo bažnyčios paveikslo ir pažadėjo, jei vaikas atsigaus, paaukoti šv. Mišioms bei jas išklausti. Vaikui atgijus, ir pati motina pasveiko, ir savo pažadą ištesėjo¹⁹. 1676 m. gruodžio mėn.

¹⁶ *Compendium*, p. 27.

¹⁷ *Ibid.*, p. 33.

¹⁸ *Ibid.*, p. 37.

¹⁹ *Ibid.*, p. 64.

Ona Konstancija Piotrovska, būdama Šv. Mykolo bažnyčioje per vienos vienuolės laidotuves, neapsižiūrėjusi įkrito į atidarytą kriptą ir po to 12 savaičių sirgo, tačiau kai tik pasiaukoko stebuklingajam paveikslui – pasveiko²⁰.

Stebuklų ir malonių aprašymuose kartais galima išgirsti tarsi evangelinių Jėzaus stebuklų aidą, o Sokolinskaitės rašytoje „Dangiškojo lobyno“ pratarinėje užsimenama apie Dievo daromų stebuklų kaip „Apreiškimo pratęsimo“ ir „Atpirkimo užbaigimo“ prasmę. Stebuklo rezultatas – ne tik sugrąžinta žmogui sveikata, santarvė, brangus daiktas ar net gyvybė, bet ir tikėjimui ir maldei pažadinta jo siela. Taip malonėmis garsėjantis Sapiegų Dievo Motinos paveikslas tapo vienu iš svarbiausių veiksnių platinant ir įtvirtinant katalikų tikėjimą XVII a. Vilniuje.

Stebuklingojo paveikslo karūnavimas Vatikano kapitulos karūnomis, įvykęs 1750 m., rankraštinėje knygoje aprašytas taip pat kaip vienas iš stebuklų. Galima sakyti, kad visa ta prabangi ir iškilinga ceremonija buvo brangiausias, nors kiek ir pavėluotai įteiktas miesto votas jį saugojusiam atvaizdui²¹. Iš aštuonerių triumfo vartų, pro kuriuos buvo praneštos paveikslo karūnos, dvejuose labai aiškiai atspindėjo Sapiegų Dievo Motinos kaip Vilniaus globėjos idėja. Vieni tokie vartai stovėjo prie rotušės, turgaus aikštės viduryje. Jie buvo širdies pavidalo ir puošti „gražiai nutapytomis“ atvertomis žmonių širdimis ir įrašais, raginančiais vilniečius iš tiesų atverti savo širdis Marijai ir atviromis širdimis priimti jai skirtas karūnas. Jų viršuje kilo kalnai, primenantys tuos, kurie supa Vilnių ir buvo įrašyta 124 psalmės eilutė, primenanti, kad Viešpats apgaubia ir saugo savo tautą kaip tos kalvos. Virš kalvų kilo karūna ir matėsi dar vienas užrašas, skelbiantis apie garbės ir karūnų atvykimą į „Palemono miestą“. Trečioje šių vartų kondignacijoje buvo nutapytas miesto globėjas

²⁰ *Ibid.*, p. 150.

²¹ Karūnavimo iškilmų aprašymas lenkų kalba yra skelbtas keletą kartų. Čia remiamasi 1912 m. išleistoje knygelėje apie stebuklingąjį paveikslą perspausdintu iškilmų aprašymu (*Cudowny Obraz Matki Boskiej w kościele Św. Michała w Wilnie*, przez T. M., Wilno, 1912, s. 6–17).

šv. Kristoforas, nešantis ant pečių kūdikėlį Jėzų ir pasiremiantis šakotu medžiu. Septintieji, prie pat Šv. Mykolo bažnyčios pastatyti, vartai buvo labai gausiai puošti įvairiais įrašais ir vaizdais. Apačioje jie buvo dekoruoti šventųjų šv. Pranciškaus ordino vienuolių, kunigaikščių ir karališko kraujo mergelių atvaizdais, tarp kurių gėlėtame soste sėdėjo Šv. Mykolo bažnyčios Švč. Mergelė Marija – Mergelių Karalienė. Prie jos gėlių sosto stovėjo šv. Juozapas, pavaizduotas įteikiantis Marijai vainiką, nupintą iš herbinių kunigaikščių Sapielių lėlių. Antroje kondignacijoje buvo įkomponuota keliolika fundatorių, kunigaikščių Sapielių portretų. Šių vartų viduje buvo lubos, ant kurių dar kartą nutapytas Sapielių Dievo Motinos atvaizdas. Šį kartą Marija pavaizduota išskleidusi apsiaustą, po kuriuo glaudėsi vilniečių minios. Užrašai skelbė: „Tavęs šaukiamės“, „Tavęsp dūsaujame“ ir „Arti yra Viešpats visiems, kas jo šaukiasi“. Centre buvo nutapytas Vilniaus miestas liepsnose ir įrašytos eilės, primenančios stebuklingą bažnyčios ir miesto dalies išgelbėjimą nuo ugnies per miesto gaisrus. Toje pačioje pusėje buvo pavaizduota Šv. Mykolo bažnyčia su varpine pirmojo ir antrojo gaisrų (matyt, turimi omenyje didieji XVIII a. miesto gaisrai) metu ir, šalia kitų inskripcijų bei eiliuotų sentencijų, įrašyti žodžiai: „Ugnis užsidegė nuo jo veido“, o žemiau: „Išgelbėjai mane nuo liepsnų, kurios mane apsupo, ir ugnyje nesudegiau“. Kitoje vartų pusėje buvo nutapyti sugriauto Vilniaus griuvėsiai (su užrašais: „Nuniokojo mane“ ir „Padariau tave įtvirtintu miestu“) ir scena, kaip maskvėnai 1655 m. užima Šv. Mykolo bažnyčią bei vienuolyną, o virš šio paveikslu užrašas: „Ištiesė savo ranką priešas“, o apačioje: „Pragaro vartai jo nenugalės“. Taip pat čia buvo pavaizduota Šv. Mykolo bažnyčios Švč. Mergelė Marija, sėdinti soste, sudėtame iš įvairių ginklų. Šalia buvo nutapyti įvairių dorybių simboliai ir įrašytos eilės.

Apvaizdos lėmimu vienas iš paskutiniųjų vilniečių matytų Sapielių Madonos stebuklų įvyko keliolikai metų prabėgus po paveikslu karūnavimo, 1766 m.³² lapkričio 19 d. po pietų. Tuomet

³² 1766 m. seime buvo priimtas nutarimas sulyginti katalikų ir kitatikių teises. Rusija vis labiau ėmė kištis į Respublikos politinį gyvenimą. 1772 m. įvyko Pirmasis padalijimas.

danguje virš Šv. Mykolo bažnyčios buvo matomas kryžius, apsuptas tamsių debesų, virš jo karūna, tokia, kokia vainikuotas paveikslas, ir kažin kokios neįskaitomos raidės, o pluoštas ryškių spindulių krito į didžiojo altoriaus pusę³³. Bernardinų vienuoliai šį ženklą išsiaiškino kaip vieną iš paskutiniųjų Švč. Mergelės Marijos perspėjimų apie netrukus ne tik Vilnių, bet ir visą valstybę ištiksiančias negandas.

³³ *Compendium*, p. 1.

Rūta Janonienė

Our Lady of the Sapiehas as the patroness of Vilnius

Summary

The present paper is based on the published book of miracles related to the image of Our Lady from the Church of St. Michael in Vilnius (*Skarbnica Niebieska...*, published in Vilnius in 1671), on its larger manuscripts (*Compendium albo zbiór...*, 1662–1771), on the description of the ceremony of the crowning of the image (1750), as well as on other sources. It discusses the role of this image in the everyday life of the city in the 17th and 18th century. The image is currently in Vilnius Cathedral.

The first section of the paper analyses the structure and chronology of the published book of miracles, as well as the number of the miracles described in it. The author draws attention to the fact that the publication was prepared as the votum of the nuns from the Convent of St. Michael in Vilnius, thus it contains primarily the miracles witnessed by the nuns themselves. Moreover, it is noted that the actual number of the experienced miracles is difficult to establish, insofar as their descriptions frequently mention that the graces related to the image were experienced 'often', 'constantly', 'in all situations', etc. Taking into account only the miracles that are specifically identified, one may point out several stages in the history of the image:

1. Period before the 1655 war with Moscow. During that war, the first book of miracles was destroyed. Ten miracles from this period were recorded from memory after the war.
2. Period following the war (1662–1669). In total, 70 miracles were recorded during this stage: 7 were included in the manuscript of the book of miracles, while others were confessed by the religious (primarily by the nuns) and the laity to the commission that the bishop appointed to investigate the miracles (10th November, 1669).
3. Period between the official recognition of the image as miraculous on the 13th of March, 1670 and its crowning on the 8th of September, 1750. A great number of miracles was recorded during this period: 33 miracles at the end of 1669 and in 1670, 63 miracles in 1671, 35 miracles in 1672, 32 miracles in 1673, and 30 miracles in 1674. Later on, the number of publicly witnessed graces gradually reduced, although dozens were recorded each year all the way to the end of the 17th century. There are just a few miracles recorded in the 18th century (often only one per year).
4. Period between the crowning of the image and the last miracle described (1750–1771). The crowning of the image in Vilnius was a solemn occasion, although

it did not have a considerable influence on the image's popularity. Only 12 miracles were recorded over 20 years.

The second part of the paper discusses separate miracles related to Vilnius and to inhabitants of the city: (i) The miracles related to the 'appearance' of the image itself, revealing its miraculous character. (ii) The miracles related to the protection of the Church of St. Michael and the convent, as well as of the whole city (fires of 1610, 1630, the war of 1655–1661, fire of 1706, etc.). (iii) The miracles related to the inhabitants of Vilnius. Before the end of 1669, 22 miracles were recorded as witnessed by lay inhabitants of Vilnius (excluding those whose place of residence was not specified), 17 such miracles were witnessed in 1670, 26 in 1671, and 14 in 1672.

According to the nature of the grace experienced, miracles may be divided into several groups. The largest group comprises the miracles related to recovery from a dangerous illness, miraculous saving of life in accidents, and protection against fires.

The descriptions of miracles often draw parallels to events in the Gospels, and a miracle itself is seen as 'continuation of the Revelation', whose aim is not only to restore a person to health and life, but also to urge him or her to prayer and conscious religious life.